

**MEHRIBONLIK UYI TARBIYALANUVCHILARINING
IJTIMOIYLASHUVI MUAMMOSINING NAZARIY TAHLILI***Turaqulov Laziz Tirkashevich**Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining ijtimoiylashuviga oid ma'lumotlar berilgan, jumladan sotsiolog, psixolog va pedagog olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy – nazariy ma'lumotlar yoritilgan. Mehribonlik uyiga tushib qolishning ba'zi ijtimoiy – psixologik, tibbiy va pedagogik sabablari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Mehribonlik uyi, ota-ona, ijtimoiy psixologiya, yopiq muassasalar, jamiyat, qarovsizlik, yetimlik va ijtimoiy yetimlik, o'smirlilik va o'spirinlik, davlat.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ
ВОСПИТАННИКОВ ДЕТСКОГО ДОМА***Turaqulov Laziz Tirkashevich**Старший преподаватель Джизакского
Государственного Педагогического Университета*

Аннотация: В данном реферате представлена информация о социализации воспитанников детского дома, в том числе научно-теоретическая информация, проведенная социологами, психологами и педагогами. Приведены некоторые социально-психологические, медицинские и педагогические причины попадания в детский дом.

Ключевые слова: Дом милосердия, родители, социальная психология, закрытые учреждения, общество, безнадзорность, сиротство и социальное сиротство, детство и юность, государство.

**THEORETICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF SOCIALIZATION
OF FOSTER CHILDREN OF THE ORPHANAGE***Turaqulov Laziz Tirkashevich**Senior Lecturer in Jizzakh State Pedagogical University*

Annotation: This essay provides information on the socialization of children from the orphanage, including scientific and theoretical information conducted by sociologists, psychologists and teachers. Some socio-psychological, medical and pedagogical reasons for getting into an orphanage are given.

Key words: House of Mercy, parents, social psychology, closed institutions, society, neglect, orphanhood and social orphanhood, childhood and youth, state.

KIRISH. Bugungi kunda dunyo miqyosida ota-ona mehridan mahrum bo'layotgan bolalar soni kundan kunga ortib bormoqda, dunyo bo'yicha statistik ma'lumotlarga ko'ra bunday bolalar soni 1 milliondan ortib ketgan. Tarixiy ma'lumotlarga nazar tashlagan holda mushohada qilinsa, ushbu holatlarni ko'rish mumkin. Dunyoda sodir bo'lgan urushlar davrida qarovsiz qolgan bolalar muammosi, yetim bo'lib qolgan bolalar tarbiyasi asosiy muammo sifatida e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan holat sifatida e'tirof etilgan.

Shu nuqtai nazardan, dunyo olimlari, jumladan psixolog va pedagog olimlar mazkur muammoga alohida e'tibor qaratib, bu borada bir qancha tadqiqot ishlari olib borishgan. Ta'kidlash joizki, bolalar uyida tarbiyalanayotgan bolalar psixologiyasini o'rganish muammosi bo'yicha A.A.Vinogradovning "Bolalar uyining tarbiya jarayoniga pedagogik rahbarlik", M.A.Zemlyanuxinaning "Kichik yoshdagi yopiq muassasa tarbiyalanuvchilarining mulqot xususiyatlari", A.A.Lyubanovning "Bolalar uyi

tarbiyalanuvchilar va tarbiyachi o'rtasidagi axloqiy munosabatlarni shakllantirish", Y.V.Nekrasovaning "Mehnat tuzatish koloniyasi tarbiyalanuvchilarinig o'zini anglash xususiyatlari", A.M.Prioxanning "Yopiq bolalar muassasi tarbiyalanuvchi kichik o'quvchilarning psixik rivojlanishini tadqiq qilish", A.S.Spivakovskayaning "Davlat muassasidan tarbiyasiga bola olgan oilalarga psixologik yordam" kabi olib borilgan tadqiqot ishlarini ko'rsatib o'tish lozim.

Jamiyatda yetim va qarovsiz qolayotgan bolalar sonining ko'payishiga ko'plab ob'ektiv va sub'ektiv sabablar yetarlicha topiladi, bunday holat milliy qadriyatlarining, jamiyada axloqiy me'yorlarning buzilishi, ichkilikbozlik, giyohvandlik, ishsizlik kabi illatlar natijasida yuzaga kelmoqda. Shu sababli ham mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan 60-80 foiz bolalarning ota-onasi bor, lekin yuqorida keltirilgan sabablar tufayli ular bolalarini mehribonlik uyiga topshirishga mahkum qilingan.

Mazkur muammo borasida dunyo bo'yicha pedagog va psixolog olimlar tomonidan keng miqyosda tadqiqot ishlari olib borilsada, ijobiy ilmiy natijalarga erisha olmayaptilar, buni sababi esa tadqiqot natijalari asosida to'plangan ma'lumotlarda tafovut mavjud, ilmiy tadqiqotlarni olib borishda turli nazariyalarga tayangan, tadqiqot ishlarida qo'llanilgan metodikalarning xilma-xilligi esa olingan natijalarni o'zaro taqqoslash imkonini pasaytirishi bo'lsa, olingan natijalarni qiyosiy tahlil qilishda millat, urf-odatlar, tarbiya va etnik xususiyatlar kabi omillar inobatga olinmagan. Shu bilan birgalikda, olib borilgan tadqiqotlarning pedagogik nazariya yo'nalishida ekanligini ham ta'kidlash joiz.

Barchamizga yaxshi ma'lumki, yetim va qarovsiz bolalar bilan oilada tarbiyalanayotgan bolalar orasida katta tafovut mavjud bo'lib, mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan bolalarning xarakterida tajovuzkorlik (agressiya) xislatini ko'rishimiz mumkin, bu xislatni keltirib chiqaruvchi sabab esa, bizni nazarimizda bolalarga yetishmaydigan ota-ona mehri va ular tarbiyasi hisoblanadi.

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining ota-ona mehri masalasini ilmiy tahlil qilgan ingliz psixologi R.Bergis quyidagi fikrlarni bildiradi: "Salbiy "Men" kontseptsiyasining shakllanishi va tajovuzkorlik bolaning ota-onalarga va ota-ona rolini bajaruvchi shaxslarga nisbatan qo'polligi natijasi hisoblanadi. Bolada hech kimga qo'shilmaslik, odamovilik, tundlik, yolg'izlik hissi namoyon bo'la boshlaydi. Mazkur hislar esa bolada salbiy "Men" kontseptsiyasini keltirib chiqaradi".

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Bolalarda tajovuzkorlikni keltirib chiqaradigan sabablardan biri sifatida kelisha olmaslik, qaror qabul qila olmaslik, fikrini jamlay olmaslik, qarama- qarshilik kabi xislatlar o'z navbatida bolalarda doimiy salbiy hissiyotlarni shakllanishiga olib keladi. Ushbu muammo ustida tadqiqot olib borgan psixolog olimlar V.S.Rotenberg va S.M.Bondarenkolar qiziq bir g'oyani ilgari surdilar, ya'ni ular qidirish faolligi deb nomlangan kontseptsiyani ishlab chiqdilar. Ularning fikriga ko'ra, agar qidirish faolligini yo'nalishi o'zgartirilsa, bolalardagi tajovuzkorlikni yo'qotish mumkin bo'ladi. Bunday kontseptsiya ish berishi mumkin, qachonki bolalarning yosh davri xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ular bilan samimiy munosabat o'rnata olinsa va ularga ishonch bildirilganda samara berishi mumkin. Bunga buyuk rus pedagogi Makarenkoning faoliyatini misol keltirish o'rinli bo'ladi.

Aytish joizki, V.S.Rotenberg va S.M.B.Bondarenkolar ushbu g'oyalari bilan nemis psixoterapevti T.Ammon kontseptsiyasiga yaqindan yondashadi. T.Ammonning fikricha, har bir odamda tajovuzkorlik xususiyati mavjud, ular tajovuzkorlik xususiyati bilan tug'iladilar. Lekin normal rivojlanish natijasida ularda tajovuzkorlik o'rniga yaratuvchanlik yuzaga chiqadi va u asta-sekinlik bilan ijodiy – garmonik rivojlanishga o'zgaradi [1].

Mehribonlik uyi o'smir va o'spirinlik yoshidagi bolalar uchun oxirgi boshpana hisoblanadi, chunki keyin ular uchun mustaqil hayot boshlanadi, ular ijtimoiy hayotga, jamiyatga qo'shiladilar, mustaqil hayot haqida tasavvurga ega bo'lmagan bolalarning

ijtimoiylashuvi og'ir kechishi, ular hayotda qiynalishi, adashishlari, xato qilishlari mumkin, bu esa ularning kelajagiga salbiy ta'sir ko'rsatish ehtimoli yuqori bo'ladi.

Psixolog N.N.Tolstix tomonidan olib borilgan kuzatishlar va tadqiqotlar natijasida aytish mumkinki, bolalarda kelajakka ishonch, hayotiy rejalar, o'zaro munosabatni shakllanishi, imkoniyatlarni yaratish kabi holatlarning barchasi ijtimoiy vaziyat ta'siri bilan bog'liq hisoblanadi. Chunki o'smirning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy vaziyatlar, bolalar psixologiyasi, yosh davrlari psixologiyasining asosiy muammosi bo'lib, o'z vaqtida bu g'oya rus psixologi L.S.Vqgotskiy tomonidan bildirilgan edi va keyinchalik L.I.Bojovich tomonidan rivojlantirilgan. L.I.Bojovichning ta'kidlashicha, har bir yosh bosqichida rivojlanishning ichki jarayoni yig'indisi va tashqi sharoitlar psixik rivojlanish dinamikasini yaratadi va ijobiy psixikani talqin etadi.[5]

N.N.Tolstix va A.M.Prixojan o'zlarini ilmiy izlanishlari natijasiga asoslanib quyidagi fikrni bildiradilar: "Bolalar uyi tarbiyalanuvchilari uchun yetakchi istak bu – kundalik hayot, axloqiy me'yorlar, o'qish tartibiga rioya qilish xarakterli hisoblanadi. Oilada tarbiyalanayotgan bolalar uchun esa kundalik hayot tashvishlari bilan birga boshqa muammolar ham qiziqarlidir. Ular o'qish, oilaviy ishlardan tashqari bo'sh vaqtlarini qanday tashkil qilish va boshqa ishlarni o'zlari hal qiladilar" [10].

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining tor ma'nodagi faoliyat motivi nafaqat hayotiy tajribaning yetishmasligi, balki shaxslararo munosabatning yetarli emasligi, ayniqsa katta yoshdagi odamlar bilan munosabatni chegaralanganligi bilan ham bog'liq bo'ladi. Yaxshi bilamizki, maktabgacha yoshda va kichik maktab yoshidagi bolalar psixikasini rivojlanishida katta yoshdagi odamlarning (ota–ona, tarbiyachi va o'qituvchilar) o'rnini va roli katta ahamiyat kasb etadi. Mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan bolalarda katta yoshdagi bolalar bilan muloqot qilish ehtiyoji esa qondirilmaydi, bu holat esa boladagi ehtiyojni kuchli namoyon bo'lishiga olib keladi, bu esa bolalarning tengdoshlari, tarbiyachilar bilan munosabatida o'ziga hos tarzda namoyon bo'ladi. Bu holat bahsli munozaralarda, qiziqishlar to'qnashuvida, kattalarning tanbehida, ta'qiqlashda, tengdoshlari bilan tortishuvlarda, ayblashlarida yaqqol yuzaga chiqadi. Bunday vaziyatlarda bolaning boshqalarni ayblash, o'z aybini tan olmaslik, muammoli vaziyatlardan chiqqa olmaslik kabi holatlarda uning tajvuzkorlik xususiyati ko'zga tashlanadi.

NATIJALAR.

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining ijtimoiylashuvi ular shaxsning shakllanishi va jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam berishi uchun ular bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishlarni samarali tashkil etish, shaxslararo munosabat jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining katta yoshdagi odamlar bilan munosabatga kirishishga bo'lgan intilishi ularda katta yoshdagilarga bo'lgan salbiy fikrlarga asosan tajvuzkor munosabatni keltirib chiqarishi ehtimoli yuqori bo'ladi. Bu borada psixolog V.S.Rotenberg quyidagi mulohazani bildiradi: "Bolalarning munosabatga bo'lgan ehtiyojni katta yoshdagi odamlardan ta'minlovchi sifatida talab qilishi, o'zining muomalasidagi muammoni yechimini boshqalardan kutishi, o'zi mustaqil muammoni hal qilishni va ma'suliyatni zimmasiga olmaslik kabi xususiyatlarni shakllanishiga olib keladi". Bu holat esa o'z navbatida bolalarda ijtimoiylashuv jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularda odamlarga nisbatan ishonchsizlik hissini paydo qiladi.[9]

Ko'plab ilmiy tadqiqotlarda qayd qilinishicha, mehribonlik uylarida tarbiyalanayotgan bolalar tarbiyachilar va katta yoshdagi odamlarga yoqish uchun tartib-intizomga rioya qilishga, odobli bo'lib ko'rinishga harakat qiladilar. Chunki, oilada tarbiyalanayotgan bolalar o'zlarining xarakteri qanday bo'lishidan qat'iy nazar, sevimli ekanligini inobatga olganda, mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan bolalar katta yoshdagi odamlarning ijobiy munosabat bildirishlari uchun o'zlarini odobli, axloqli, tartibli qilib ko'rsatishga harakat qiladilar, buni sababi esa ular

kattalardan o'zlarini farzand qilib olishidan umid qilishdir. Bu holat esa ularning psixik rivojlanishi jarayonining o'ziga xos xususiyatidan dalolat beradi, bu ularni psixologik rivojlanishida aks etadi va bolalar xarakteridagi ichki tushuncha, tasavvur, fikrlash, idrok va axloqiy javobgarlik kabi xususiyatlarning tashqi vaziyatlar bilan bog'liqligi bilan izohlanadi.

XULOSA

Yuqorida keltirilgan taxminlar asosida aytish mumkinki, mehribonlik uylarida tarbiyalanayotgan bolalarning shaxs xususiyatlari, xarakteri, ularning axloqiy sifatleri va bilimlari, aqliy imkoniyatlari, o'z-o'zini anglash va boshqa xususiyatlari bilan bog'liq ilmiy tadqiqot ishlarini yetarli deb bo'lmaydi. Olib borilgan tadqiqot ishlari kengroq qamrab olinmaganligi, bolalarning axloqiy va ijobiy munosabatlari esa bir tomonlama tadqiq etilganligi bilan xarakterlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Аммон .Г. «Мозг обучения. Здоровье». М. 1989. 84 б.
2. Abdurasulov.R. A. "Sportchi talabalarning individual va shaxsiy fazilatleri" // "Maktab va hayot" jurnali. 2003. 2-son, 17-18-betlar.
3. Abdurasulov R.A. "Talabalarning sharqiy yakkakurash va boks faoliyatiga qiziqishlari". Yubiley xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. Materiallar to'plami. Samara 2008 yil.
4. Abdurasulov R.A. "Sharq yakkakurashi va shaxs kamoloti". Monografiya. Toshkent.: Fan, 2008. b. 116.
5. Божович Л.И. Личность и ее формирование детским возрасте. – СПб.: Питер, 2008, - 400 с.
6. Бондаревская Е.В. Формирования нравственного сознания старших школьников. Ростов на Дону 1976 г. 192 стр.
7. Прихожан А.М. Психология сиротства. – СПб.: Изд-во Питер, 2007.- 416 с.
8. Толстых А.В. После детства /новое в жизни науке и технике. №5. М. 1982. с.96.
9. Ротенберг В.С. Бондаренко С.М. Мозг обучение: здоровье М. 1989. с 12.
10. Толстых А.В. После детства /новое в жизни науке и технике. № 5. М. 1982. с.96.
11. L.T.To'raqulov. Yetim va ijtimoiy yetim bolalarning kelib chiqish sabablari va ularni bartaraf etish yo'llari. Gulistin davlat universiteti axborotnomasi. 2022-yil 4-son.